

mint egy »népellenesség hozzá tartozója«-t; a gyermekei árvaházakban nevelkedtek és bűnbándákba álltak be; az anyjuk belehalt a stresszbe és a gyászba; az unokatestvérei, nagynénjei és nagybátyjai minden kapcsolatot megszakítottak egymással, nehogy maguk is bajba kerüljenek. [...] Végső soron a statisztikák soha nem adhatnak teljes képet a történelekről.” Mindehhez talán csak annyit tehetünk hozzá, hogy a családokon túl a társadalom egészére gyakorolt hatása még ennél is alapvetőbb.

Akinek számára valaha is kétséges volt, hogy a bolsevikok valójában nem egyes társadalmi csoportok, hanem a társadalom *egésze* ellen folytattak hadjáratot – tekintet nélkül az etnikai, nemzetiségi, vallási különbségekre –, az ebből a könyvből bizonyosságot szerezhet erről is.

ÖTVÖS ISTVÁN

(Fordította Tömör Gábor, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005, 802+408 oldal, 5500 Ft)

JOËL KOTEK –
PIERRE RIGOULOT:

A táborok évszázada

„Gyűjtőtábor a körülhatárolt / bizonytalan formájú terület” – így határozza meg Pilinszky jól ismert köl-

teménye azon ritka fogalmaink egyikét, melyek makacsul őrzik önazonosságukat abban a korban, amelyben többé „Nem szám a szám. / Nem betű a betű. / Nem mondat a mondat.” S ez a témája a belga és francia történészprofesszorok tollából született könyvnek is: az évszázad, amely megkérdőjelezte megin-gathatatlanul vélt alapigazságainkat (lásd még Orwell 1984-ét: meddig védhető, hogy $2 \times 2 = 4$?), valamint a konstans fogalom, amelyre e korszak eseményeinek láncolata felfűzhető. A szerzőpáros (külön)ítélete szerint ugyanis „a XX. századot úgy is elbeszélhetnénk, hogy elmondjuk a koncentrációs táborok rendszerének történetét”.

Az utószóból kiderül, hogy a könyv egyik ihletője a nagy hatású német filozófus, Hannah Arendt, aki *A totalitarizmus gyökerei* című munkájával megváltoztatta a totális diktatúrákról való gondolkodásunkat, s aki maga is tervbe vette a koncentrációs táborok történetének átfogó igényű feldolgozását. *A táborok évszázada* bizonyos értelemben az ő hallgatólagos végrendeletének teljesítése, mely nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy összegzi az e témakörben végzett vizsgálódások eredményeit, egységes képet formálva az eddig különálló részletekből. Ez a kép szégyenteljes és elszomorító. Akárcsak az a tény, hogy az Arendt halála és a könyv megjelenése között eltelt huszonöt esztendő tovább

„gazdagította” a szerzők kutatási területét.

A kitűzött feladat elvégzése némi fogalmi tisztázást igényel. A szerzők a táborok három alaptípusát különböztetik meg: az internálótáborokat, a koncentrációs táborokat és a megsemmisítő táborokat. Az első változat a rendszer szempontjából veszélyesnek ítélt személyek elkülönítését teszi lehetővé, s olyan demokratikus országokban is létezett, mint az Egyesült Államok, ahol japán származású állampolgárok ezreit internálták a második világháború alatt. A második a tekintélyuralmi rendszerek sajátja; célja a civil lakosság megfélemlítése, átnevelése, esetenként kényszermunkára fogása. Az olyan totalitárius államokban, mint a náci Németország vagy a Szovjetunió, a koncentrációs táborok a társadalom egy adott ideológia alapján történő átformálásának eszközeiként szolgáltak. A haláltáboroknak ellenben kizárólagos céljuk a fizikai megsemmisítés. Ez a típus került alkalmazásra azon genocídiumok során, melyeket a zsidóság, az örmény nép, valamint az afrikai tuszik és hererók ellen követtek el.

S hogy mi különbözteti meg a táborokat mondjuk a börtönöktől? A nyilvánvaló strukturális elemeken túl elsősorban az, hogy a börtönök inkább individualizálják, míg a táborok (a szerzők kifejezésével élve) tömegesítik a fogvatartottakat. E „tö-

megesítést”, a megalázás és megtöres részletes krónikáját beszéli el a könyv, a kubai függetlenségi háborútól (1896) egészen a Jugoszlávia felbomlását követő véres eseményekig. Minden fejezet történeti kontextusba állítja az adott táborok létrejöttének okát és körülményeit, beszámol a táborbeli hétköznapiokról, életről és halálról, s mindezt nem pusztán adatok halmazába csomagolva, hanem szemtanúként, túlélőként visszaemlékezéseivel, reflexióival téve szemléletesebbé. A legnagyobb figyelmet természetesen a nemzeti-socialista és a szovjet létesítmények kapják, de a nem kellőképpen ismert, a köztudatból kiesett (vagy abba be sem került) táborok sem maradnak említés nélkül. A lista szinte végtelen: Namíbia, Indonézia, Észak-Korea, Portugália, Bosznia és persze Magyarország sem hiányozhat a sorból... S ha a Gulag kifejezés már meghonosodott nyelvünkben (ami kétségkívül a szembenézés egyik jele), akkor ideje megjegyeznünk a *laokaj* szót is, a nem kevésbé kegyetlen kínai lágerrendszer átfogó elnevezését.

Joël Kotek és Pierre Rigoulot pedig segít emlékezni. Ezzel járulnak hozzá ahhoz, hogy végre valóban lezáruljon a táborok évszázada.

PÁPAY GYÖRGY

(Fordította Szilágyi András és Vajda Lőrinc, Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2005, 658 oldal, 4600 Ft)